

УДК [37.07:124.5] – 047.44 (477) „1875/1910”

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ
ОСВІТНИМИ УСТАНОВАМИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ
(ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

Божко Слізавета Анатоліївна
м.Луганськ

В статті розглянуто обґрунтування методологічних засад, виділених методологічних підходів та вибір методологічних підходів до аналізу проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.). Методологія в процесі дослідження має визначальну роль сприяючи цілісності, системності, результативності та підвищенню професійній спрямованості дослідницької діяльності. Наукові підходи розкривають перспективи подальшого дослідження проблеми та вдосконалення системи управління освітою.

Ключові слова: методологія, методологічні підходи, аксіологія, цінності, управління освітою.

Текст статті. Актуальність теми дослідження. Сучасний процес реформування системи освіти в Україні зумовив виникнення складних проблем науково-педагогічного та управлінського характеру. Тому й нині актуальними є дослідження проблем історії управління освітою. Адже їх результати можуть сприяти ефективному поліпшенню та оптимізації процесу створення вітчизняної системи освіти в Україні та управління нею. Соціально-політичні, економічні перетворення з останньої чверті ХХ ст. в Україні, перехід до нових суспільних відносин та реформ в освіті спричинили перегляд існуючих цінностей та ідеалів. Аксіологічні засади управління освітніми установами ґрунтуються на гуманістичних основах визнання людини вищою цінністю, що є достатньо актуальним та необхідним для розвитку гармонійно розвиненої, компетентної у різних сферах професійної діяльності особистості.

Мета статті: обґрунтувати виділені методологічні підходи до аналізу проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.).

Методологія в процесі дослідження має визначальну роль сприяючи цілісності, системності, результативності, підвищенню професійній спрямованості дослідницької діяльності.

Проблеми методології педагогіки досліджували: О. Адаменко, М. Богуславський, Л. Ваховський, С. Гончаренко, Л. Гулан, В. Кремь, Т. Кун, В. Курило, А. Макаренко, І. Пригожин, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Є. Хриков, Е. Юдін, О. Ясько та інші.

Методологічні засади дослідження визначають стратегію вирішення проблеми, яка постає перед дослідником. Якість результатів дослідження залежить від технологічної реалізації стратегії, обраних засобів, методів та методологічних засад дослідження.

Методологія – це система принципів наукового дослідження, основних підходів до вивчення його предмета. Вперше обґрунтування методологічних засад вітчизняної педагогіки зробив К. Ушинський. Основу методології і практичної педагогічної діяльності, і педагогічних пошуків і досліджень він вбачав в ідеях природо відповідності та народності [4, с.137, 219].

У наш час поширеною залишається точка зору Е. Юдіна на структуру методологічних засад науки, який визначає 4 рівня методології – філософський, загальнонауковий, конкретно науковий та рівень конкретного дослідження.

Методологічні засади дослідження проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть XX – початок XXI ст.)

Рівні методології	Методологічні засади
Філософський рівень	<ul style="list-style-type: none"> діалектика;
Загальнонауковий рівень	<ul style="list-style-type: none"> аксіологічний підхід; культурологічний підхід; системний підхід; парадигмальний підхід.
Конкретно науковий рівень	<ul style="list-style-type: none"> підхід до визначення видів та кількості джерел; принцип руху дослідження від опису до аналізу, від аналізу до прогнозування розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами; закономірності розвитку управління; теоретичні засади взаємозв'язку історії управління та сучасності;
Рівень конкретного дослідження	<ul style="list-style-type: none"> відбір джерел; аналіз наукових джерел; ретроспективний метод; порівняльний метод; системно-структурний метод; узагальнення.

Вибір методологічних підходів до дослідження проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть XX – початок XXI ст.) надає найістотніший вплив на процес його проведення і результативність та ґрунтується на специфіці наукової спеціальності, особливостях теми, понятійного апарату дисертаційного дослідження, на систематизації та взаємозв'язку обраних підходів.

Гуманістична тенденція діалектичного матеріалізму полягала в розвитку діалектики як певної традиції філософського мислення, початок якого сягають античності (Гегель, Геракліт, Сократ, Платон). На відміну від зацікавлення суто теоретичними питаннями діалектики у руслі субстанційної онтології (публікації В. Босенка, М. Злотоїної) гуманістична тенденція найпомітніше представлена у публікаціях М. Булатова, І. Бичка, В. Іванова, В. Табачковського, М. Тарасенка, В. Шинкарука, О. Яценка, яким притаманні намагання зарахувати до проблематики діалектичного матеріалізму певні елементи філософії культури, філософії світогляду та філософської.

Діалектика (від грец. – мистецтво сперечатись, міркувати) – метод філософії, що досліджує категорії розвитку. Діалектика – це єдина логічна теорія, яка з допомогою своїх категорій дає точне уявлення про рух, зміну, розкриває взаємозв'язок речей в об'єктивній дійсності. Тому категорії діалектики рухливі, біжучі, вирізняються гнучкістю, взаємопереходами. Скажімо, кількість переходить у якість, а якість переходить у кількість; можливість стає дійсністю, дійсність є основою для нових можливостей; причина переходить у наслідок, наслідок може бути причиною для іншого явища, пов'язаного з ним; зміст визначається формою, але форма може бути змістом для іншого процесу, реалізуючи при дослідженні принципи сходження від абстрактного до конкретного, єдності аналізу і синтезу, логічного та історичного, виявлення в об'єкті різноманітних зв'язків та їх взаємодії [2, с. 388].

Таким чином діалектичний підхід дозволяє аналізувати управління освітніми установами як явище, що знаходиться в постійному розвитку; аналізуючи як змінювалися аксіологічні засади управління освітніми установами з кінця Радянського періоду до початку XX століття, вивчати управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії в його зв'язках і взаємодії з іншими явищами, в першу чергу – зі структурою завдань реформування освіти, а також тими чинниками, які визначають її необхідність; відстежувати поступовий розвиток управління освітніми установами, виявляти моменти переходу кількісних змін в якісні, які характеризують певну етапність цього процесу; розглядати процес розвитку управління освітніми установами як саморозвиток, що відбувається за рахунок притаманних цьому явищу внутрішніх суперечностей між складністю управлінських завдань та наявним рівнем умов для їх реалізації.

В останні роки ціннісна проблематика перетворилася у важливий об'єкт наукових досліджень, зайнявши гідне місце у працях з філософії, соціології, психології, педагогіки, історії, етики та

інших наук. Зростання значущості вищевказаної проблематики, насамперед, пояснюється збільшенням у суспільстві інтересу до людини як неповторної особистості, її взаємодії з оточуючим світом, а також з переосмисленням сутності добра й гуманізму [1, с. 133].

У свою чергу, це зумовило підвищення значення аксіологічного підходу, який виступає своєрідною призмою, крізь яку вивчаються різні проблеми сучасної науки. У світлі цього перед науковцями постало питання, чи існує зв'язок між поняттями цінності та істини. На це питання науковці відповідають порізно [3, с. 126].

Як підкреслюють провідні науковці (Н. Асташова, І. Бех, Т. Бутківська, О. Вишневський, В. Огнев'юк, О. Сухомлинська, В. Сластьонін, Є. Ямбург та інші), особливе значуще місце аксіологічний підхід посідає в педагогічній сфері. Так, відомий фахівець у галузі педагогічної аксіології В. Сластьонін пояснює, що аксіологічний підхід виконує роль своєрідного «мосту» між теорією та практикою. З одного боку, він надає можливість вивчати різні явища і події з точки зору закладених у них можливостей щодо задоволення актуальних потреб людей, а з іншого – розв'язувати завдання подальшої гуманізації суспільства.

Сучасні філософи освіти (О. Коршунов, В. Кремень, М. Михальченко) говорячи про «цінності», уточнюють: «цінність – це не будь-яке значення, а лише те, що відіграє позитивну роль у розвитку суспільства: вона, в решті-решт, пов'язана з соціальним прогресом».

Термін «аксіологія» виник через поєднання двох слів грецького походження: *axios* – цінний (ахіо – цінність, вартість і *logos* слово, поняття, вчення). Уперше дефініцію «аксіологія» було використано французьким філософом П. Лапі для виділення галузі філософії, яка досліджує ціннісну проблематику [5, с. 127]. Однак, як з'ясовано, у сучасних словниках тлумачення цього поняття мають певні відмінності.

Аксіологічний аспект управлінської діяльності виступає внутрішнім чинником глибокої педагогічної орієнтації керівника будь-якого навчального закладу [3, с. 132], тому за допомогою аксіологічного підходу шляхом аналізу необхідно виявити ціннісні аспекти в особистісних рисах керівника та підлеглого, визначити їх місця та ролі в освітньому управлінні, виявити ціннісні аспекти в стилях управління, їх перевагу, відмінності та особливості застосування в останній чверті XX та на початку XXI століття, виявити ціннісні аспекти в методах та засобах управління освітніх установ, та інше. Використання аксіологічного підходу являється ключовим, його реалізація в дослідженні проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть XX – початок XXI ст.) спрямована на те, щоб визначені освітні цінності стали надбанням кожного суб'єкта педагогічного процесу, стали основою для формування його особистісних переконань. Адже освіта виступає одним з провідних засобів передачі молоді первинної ціннісної інформації.

Культурологічний підхід до розробки сучасних освітніх систем

і педагогічних явищ розглядаються в працях В. Андрєєва, Є. Бондаревської, В. Козирєва, І. Колесникової, Г. Корнетова, І. Котової, В. Краєвського, Н. Крилової, З. Малькової, Ю. Сенько, В. Серікова, В. Сластьоніна, Є. Шиянова, Н. Щуркової, І. Якіманської та інших.

Спіраючись на етимологію поняття «культурологія» (culture і logos), що включає два основних значення – знання про культуру та теорію культури, дозволяє визначити головні підстави культурологічного підходу в педагогіці, розглядаючи культуру і як джерело цілісної освіти, і як метод її дослідження та проектування. Прийняте значення «культурології» як знання про закони її структури, функціонування та розвитку, проте, не обмежує використання всієї сукупності емпіричних і теоретичних знань, що виробляються, крім наук про культуру, багатьма іншими [5, с.82].

Як методологічна основа педагогіки культурологічний підхід припускає погляд на педагогічні явища й процеси як феномени культури. Як методологічний напрям досліджень він дозволяє розглядати педагогічні явища як сукупність культурних компонентів на широкому соціокультурному тлі соціуму й із урахуванням локальної культурної ситуації. Педагогічні факти і явища при такому підході розкриваються з урахуванням соціокультурних процесів у минулому, сьогоденні й майбутньому.

Культурологічний підхід в управлінні освітніми установами – це, насамперед, принципова гуманістична позиція, що визнає людину суб'єктом культури, її головною дієвою особою. Він зосереджує увагу на людині як суб'єкті культури. Також являється методологічною позицією, що розкриває єдність аксіологічного, діяльнісного й індивідуально-творчого аспектів культури. Як методологічна основа сучасної педагогічної науки культурологічний підхід припускає використання феномену культури в якості стрижневого в розумінні й поясненні управлінських та педагогічних явищ і процесів.

Використання культурологічного підходу в дослідженні проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) передбачає розуміння освіти як явища культури, яка функціонує у культуро-відповідному середовищі, всі складові якого мають людський сенс, слугують людині, яка вільно виявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку та самовизначення в світі культурних цінностей. Культурологічний підхід дозволить виявити як рівень культури управління освітніми установами буде сприяти якісній освіті яку потребує кожна особистість. Культурологічний підхід дозволяє сприймати цінності й саму систему управління освіти як складові людської культури і водночас її важливими показниками. Як і культура взагалі, вони знаходяться у стані постійного розвитку.

У наукових джерелах можна зустріти різні позиції щодо використання системного підходу до педагогічних досліджень. Досить багато вчених (В. Безпалько, Ю. Конаржевський, А. Кузнецова, Н. Кузьміна, Л. Новікова, Л. Спірін, Є. Хриков та інші) особливу увагу зосереджує на значущості системного підходу.

Поняття «система» (від грець. – ціле, що складене з частин; сполучення) є загальнонауковим та визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність, властивості якої є інтегративними [5, с. 23]

Управління освітніми установами буде результативним, якщо підсистема, яка управляє, і елемент, яким керують, складають єдину цілісну систему з причинно-наслідковими зв'язками між елементами. Чим вищий ступінь відповідності суб'єкта об'єкту, тим ефективніше здійснюється управління.

До системи управління входять два основних взаємопов'язаних елементи (підсистеми): управлінська – суб'єкт управління; система, якою керують, – об'єкт управління.

Системний підхід дозволяє аналізувати проблему розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) як цілісну систему, структуру, елементів як на рівні системи в цілому, так і на рівні кожної її підсистеми з урахуванням бажаного кінцевого результату, досягненню якого підпорядковане функціонування системи. Системний підхід охоплює весь зміст управлінської діяльності. Дозволяє розкривати, усвідомлювати закономірні

зв'язки між структурними компонентами різних систем (у контексті дослідження, насамперед, розглядаються системи провідних соціальних цінностей сучасного суспільства, освітніх цінностей як структурного компонента соціальних цінностей, організації цілісного педагогічного процесу у освітніх закладах, особистість як складну біологічно-соціальну істоту).

Спіраючись на структурні компоненти системного підходу значимо, як вони відображуються в дослідженні проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.):

1. Аналіз трактування різними авторами цілей, сутності аксіологічних засад управління. Аналіз шкіл теорії управління та концепції управління та порівняння розвитку аксіологічних засад управлінського впливу на систему освіти 1975 року та до нашого часу.
2. Аналіз змін аксіологічних засад управлінської діяльності. Визначення трактування цілей та методів управління, за аналізом джерельної бази. Визначення аспекту цінностей педагогів та учнів в управлінській діяльності освітніми установами, шляхом аналізу методичної бази, з урахуванням хронологічних меж нашого дослідження.
3. Аналіз форм, методів, законів та закономірностей управління освітніми установами, наскільки відстежувався їх прояв в аксіологічному аспекті до людини.
4. Аналіз ролі керівника в системі управління освітніми установами. Аналіз впливу особистісних якостей керівника на управління освітніми установами.
5. Шляхом аналізу теорії самонавчальної організації визначення значення особистості підлеглих в системі управління освітніми установами, з урахуванням хронологічних меж нашого дослідження.

Основні представники парадигмального підходу: М. Богуславський, Є. Бондаревська, Н. Гулан, Г. Корнетов, Т. Кун, І. Лакатос, К. Поппер, О. Сухомлинська С. Тулмін, П. Фейєрабанд, Є. Хриков та інші.

Найважливішим поняттям концепції Т. Куна є поняття парадигми. Її зміст так і залишився не зовсім зрозумілим, однак можна стверджувати, що парадигма – це сукупність наукових положень, які в певний період часу визнаються всім науковим співтовариством. Парадигмою можна назвати одну або кілька фундаментальних теорій, що одержали загальне визнання й протягом деякого часу спрямовують наукове дослідження. Парадигма втілює в собі безперечне, загально визнане на даний час наукове знання про дослідну галузь явищ природи. Парадигма окреслює коло проблем, що підлягають вирішенню, а все, що не попадає в дане коло, з погляду прихильників парадигми, розгляду не заслуговує. Тому вона визначає, які факти можуть бути отримані в результаті емпіричного дослідження [3, с.183].

О. Адаменко та Є. Хриков поєднують теоретичні та прикладні складові цього явища та під парадигмою розуміють закріплену теоретичними положеннями, нормативними документами, традиціями, кадровими та матеріальними ресурсами стабільно, тривалий час функціонуючу систему діяльності освітніх установ [3, с.184].

Ми поділяємо погляди цих вчених у тому, що вони бачать конструкцію освітніх моделей зорієнтованою на адекватне відображення в навчальній практиці методичних парадигм їх залежності від домінуючих парадигм у конкретних історичних умовах.

Використання парадигмального підходу в дослідженні спонукає до опису й конструювання педагогічного процесу крізь призму домінуючих в охопленій історичний період методичних парадигм. На наш погляд, панування тієї чи іншої парадигми зберігається до тих пір, доки не з'являються нові факти, що розвивають її методологічні доктрини. Накопичення протиріч всередині парадигми спочатку приводить до зародження нового знання, формування різних наукових напрямків, а пізніше до кризової ситуації, у результаті якої руйнується фундамент старої парадигми і закладаються основи нової, яка змінює історичну перспективу наукових досліджень і визначає нові стратегії наукового пошуку [3, с.190].

Застосування парадигмального підходу в розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами в сучасній дійсності

є виправданим історично-логічним станом «наукової революції», чи зміни наукової парадигми. Визначальним для сучасної доби є те, що ця революція також має універсальне значення, бо і в епістемічному плані, і в соціальному перетворенням підлягають як універсалістські засади «марксистсько-ленінської науки» (парадигми), так і позбавлені за радянських часів власних імен наукові школи та осередки – тобто наукові парадигми певних наукових спільнот, зосереджені навколо певної освітньої установи. Ці установи мають чітке коло науковців, які, перебуваючи у стані безпосередньої комунікації, утворюють унікальне за всіма показниками соціально-наукове середовище. Що, власне, лише і створює передумови до формування конкурентного освітнього простору у пошуках істини.

Парадигмальний аналіз освітніх моделей дозволяє проектувати різні за характером та цілями і системами управління освітою, діагностувати проблеми їх функціонування, прогнозувати результати управління освітньою діяльністю.

Низка представлених методологічних підходів чітко взаємопов'язані та доповнюють один одного, на наш погляд, це ефективна стратегія розв'язання проблеми розвитку аксіологічних засад управління освітніми установами у вітчизняній педагогічній теорії (остання чверть XX – початок XXI ст.). Вони представляють собою певну теоретичну модель, яка відображає один зі шляхів модернізації сучасної системи освіти відповідно до актуальних вимог соціуму та ґрунтується на ідеї пріоритету загальнолюдських цінностей і самоцінності кожної особистості. Визначаючи методологічну базу наукового пошуку, наукові підходи розкривають перспективи подальшого дослідження проблеми, вдосконалення системи управління освітою, оптимального використання педагогічних ресурсів відповідно до вимог сучасного суспільства, а також спонукає до нового осмислення педагогічного процесу як сходження особистості до гуманістичних цінностей, усвідомлення нею світоглядно-ціннісного сенсу об'єктів соціальної й освітньої реальності.

Література та джерела

1. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів /Т.В. Бутківська // Педагогіка і психологія. -1997. - № 1 (14). - С. 130-137.
2. Гегель Г. В. Ф. Кто мыслит абстрактно? // Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет. В 2-х томах. Т.1 – М.: Мысль, 1970 – С. 387 – 394.
3. Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти / Василь Васильович Крижко. – К.: Освіта України, 2005.
4. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В. С. Курило, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 248 с.
5. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / Н 34 За заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. – Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 348с.

В статтє рассмотрено обоснование методологических основ, выделенных методологических подходов и выбор методологических подходов к анализу проблемы развития аксиологических основ управления образовательными учреждениями в отечественной педагогической теории (последняя четверть XX – начало XXI в.). Методология в процессе исследования имеет определяющую роль способствуя целостности, системности, результативности и повышению профессиональной направленности исследовательской деятельности. Научные подходы раскрывают перспективы дальнейшего исследования проблемы и усовершенствования системы управления образованием.

Ключевые слова: методология, методологические подходы, аксиология, ценности, управление образованием.

The article discusses the rationale methodological foundations, identified methodological approaches and choice of methodological approaches to the analysis of development of axiological foundations problems of educational institutions management in home educational theory (the last quarter of XX – beginning of XXI century). Methodology in the process of investigation has determinative role promoting integrity, consistency, efficiency and professional focus of research. Scientific approaches reveal the prospects for further study of the problem and improve the system of education management.

Key words: methodology, methodological approaches, axiology, values, education management.